

PATRICIA COX MILLER
In the Eye of the Animal:
Zoological Imagination
in Ancient Christianity.
Divinations: Rereading
Late Ancient Religion.
Philadelphia: University of
Pennsylvania Press 2018.
280 s.

Mitä tapahtuu, kun ihminen kohtaa eläimen katseen? Miten käsitys ihmisestä itsestään muuttuu, kun hänestä tulee eläimen katseen kohde? Varhaisen kristinuskon tutkimuksen parissa merkittävän uran tehnyt Patricia Cox Miller tarjoaa uusimmassa tutkimuksessaan historiallisen näkökulman tähän kriittiselle eläintutkimukselle keskeiseen kysymyksenasetteluun. Samalla Miller purkaa käsitystä kristinuskosta yksinomaan antroposentrisenä perinteenä, jossa ihmisen ja eläimen eroa korostetaan ja jossa ihminen asettuu hallitsemaan muita. Tutkimus on fokukseltaan historiallinen, mutta Miller asemoi sen osaksi monialaista, kriittistä eläintutkimusta. Tämä ilmenee tutkimuksessa hedelmällisenä, kaksisuuntaisena dialogina.

Vaikka posthumanistisen suuntauksen myötä varhaiskristillisessä kirjallisuudessa esiintyvät puhuvat leijonat ja muut eläinhahmot ovatkin olleet kasvavan tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteena, on niitä yhä usein tulkittu antroposentrisen ajattelun ilmentyminä. Miller etsii tietoisesti aivan toisenlaista näkökulmaa. Hän pyrkii omien sanojensa mukaan lukemaan eläintä varten, eli löytämään itsensä eläimen katseesta (s. 9). Tätä näkökulman vaihdosta Miller ilmentää viittauksellaan bysanttilaiseen diptyykkiin, norsunluuhun kaiverrettuun kuvaan, joka esittää Aadamia eläinten ympäröimänä.

(s. 2) Perinteinen taidehistoriallinen luenta korostaisi Aadamia diptyykin ylimmäisenä ja kookkaimpana hahmona, joka hallitsee muuta luomakuntaa. Kiistämättä tämän luennan mahdollista historiallista oikeellisuutta, joka perustuu tiettyyn patristiseen tulkintatraditioon, Miller herättelee pohtimaan, millainen jatkumo Aadamin ja eläinmaailman välillä on, ja mitä diptyykin eläimet ovat aikeissa sanoa ja tehdä. Eläimet eivät ole Millerille ainoastaan passiivisia merkityksen heijastumia ja irrationaalisia, vaan aktiivisia ja merkitseviä.

Tutkimuksen lähdeaineiston muodostaa varsin monipuolinen valikoima varhaiskristillistä kirjallisuutta. Siihen sisältyy Origeneen, Basileios Kesarealaisen, Johannes Krysostomoksen ja Gregorios Nyssalaisen kirjoituksia, aktakirjallisuutta, *Physiologus*-teos sekä kertomuksia erämaa-asteeteista. Millerin pitkä ura näkyy laajan aineiston itsevarmassa käytössä. Rinnalla kulkee filosofinen ja eläintutkimuksellinen keskustelu, minkä lisäksi näkökulmia avartavat lainaukset modernista runoudesta sekä kuvallinen materiaali. Luomalla viittauksia esihistoriallisiin kalliomaalauksiin ja toisaalta nykysarjakuviin Miller esittää väitteen siitä, miten eläimen ja ihmisen suhde on ollut merkityksellinen kysymys eri aikoina. Näin hän tulee hienovaraisesti perustelleeksi tutkimuksensa ja sen aineiston tarkastelun tärkeyttä ja antia.

Tutkimuksen keskeinen väite on, että vaikka varhaiskristillisessä kirjallisuudessa tulee vahvasti esiin ihmisen erityisyyttä korostava ajattelu, hahmottuu siitä myös toisenlainen tapa suhtautua muunlaisiin olentoihin. Alaotsikossakin esiintyvä Millerin luoma ilmaus ”zoological imagination” sisältää väitteen siitä, että tämä laaja ja

osin hajanainen lähdeaineisto muodostaa kokonaisuuden, josta tämä ”vastavirta” hahmottuu (s. 10). Se ilmenee kirjoitusten tulkinnassa, tarinoissa ja kuvissa, joiksi Miller laskee metaforat ja erilaiset kirjalliset representaatiot tai kohtaukset. Miller ei siis kiistä lähteistä välittyvää antroposentristä ajattelua, mutta hän osoittaa sen tasapainoksi myös toisenlaisia äänenpainoja. Usein nämä kaksi eri suuntiin pyrkivää eläimen ja ihmisen suhdetta hahmottavaa tapaa löytyvät samasta tekstistä, mikä ilmenee kirjoituksen tai tarinan sisäisenä jännitteenä. Abstrakti ihmisen ylemmyyttä ja hallintaa korostava retoriikka kyseenalaistuu konkreettisisä (ja fantastisisä) kohtaamisissa, joita leimaavat esimerkiksi läheisyys, ruumiillinen kosketus, molemminpuolinen ymmärrys sekä erilaiset tunteet, kuten ihmetys, tai jopa rakkaus.

Tutkimuksen ydin muodostuu Millerin tekemistä lähiluennoista, jotka järjestyvät temaattisesti. Ensimmäisessä pääluvussa hän jäljittää varsinkin erilaisista teologisista ja homileettisista teksteistä sellaisia tapoja hahmottaa eläimen ja ihmisen suhdetta, jotka eivät vaikuttaisi hyväksyvän ajatusta erityislaatuisuudesta tai ainakaan suoraan rakentavan sille. Tätä jäljitystyötä Miller tekee erilaisiin lintuihin perustuvien metaforien ja symboliikan kautta tuoden esiin laajan kirjon siivekkäitä, joiden käytökseen antiikissa liitettiin erilaisia uskomuksia. Tässä luvussa Miller tekee eniten vertailevaa luentaa myös ei-kristillisiin ajattelijoihin ja tapoihin, joihin liittyen käytiin kulttuurista valtataistelua ja suhteessa joihin kristilliset ajattelijat määrittivät asemiaan usein ihmisen erityisyyttä korostavilla tavoilla. Lintujen kautta päästään käsiksi

tutkimuksen keskeisiin teemoihin ja raottamaan lähteistä löytyvää, joskin jännitteistä moniäänisyyttä. Lintuja tarkastellaan monesti ihmiskeskeisyydestä käsin, mutta niitä hyödyntävissä metaforissa ei aina voi nähdä, missä eläimen ja ihmisen raja lopulta kulkee.

Toinen ja kolmas pääluke muodostavat parin niiden omistautuessa eläimen pohdinnalle sekä ihmisen ja eläimen välisen jyrkän eron kyseenalaistumiselle kahden käsitteen, antropomorfismin ja sen vastaparin ”zoomorfismin” avulla. Näistä luvuista ensimmäisessä tutkimus syvenee teoreettisesti ja temaattisesti, kun kysymys eläimen älykkyydestä haastaa varhaiskristillisiä ajattelijoita. Miller tekee esimerkiksi lähiluentaa Origeneesta ja mehiläisistä. Luvun keskeistä aineistoa ovat tulkinnat raamatunteksteistä, joissa ihmistä kuvataan eläimen kaltaisena tai eläimellisten piirteiden kautta.

Kolmannessa luvussa siirrytään erityisesti aktikirjallisuuden pariin, kun kysymykseen tulevat ihmistä muistuttavat tai ihmisen tavoin käyttäytyvät eläimet. Eläimen osallisuus logoksesta on kysymys, joka ilmenee muun muassa Paavalilta kastetta pyytävässä leijonassa. Logoksen ohella eläinten eettinen toimijuus on tässä luvussa keskiössä. Tämän vuoksi Miller tuo aktikirjallisuuden lisäksi keskusteluun *Physiologuksen* tarinan siveistä norsuista sekä Basileios Kesarealaisen pohdinnan ravun hillittömyydestä, mihin Miller tarttuu kiinnostavana ja paljastavana kuvana. Miller kehittää metodologisia pohdintojaan koskien tarinankerrontaa syviä merkityksiä välittävänä ilmiönä. Tärkeä osa tutkimuksen kokonaisuuden kannalta ovat pohdinnat ihmisen ja eläinten mahdollisesta sukulaisuudesta – suhteesta, jossa

jyrkkä ero hälvenee. Tässä Miller tuo kirkkaasti esiin jännitettä ihmisen erityisyyttä korostavan sekä toisaalta eläimeen avoimemmin ja arvostavammin suhtautuvan ajattelun välillä.

Kenties vahvimmin ihmiskeskeisen retoriikan kyseenalaistaa neljännen luvun aineisto, jossa muodostuu monenlaisia kumppanuuksia erämaa-askeettien ja villieläinten välillä. Nyt eläimet eivät välttämättä puhu ihmisten kieltä, mutta silti molemminpuolista ymmärrystä ei käy kiistäminen. Tämän aineiston muodostavat lähteet, jotka välittävät kertomuksia, joissa intiimiys, kosketus ja jopa rakkaus tulevat esiin. Negatiiviset kuvaukset eläimistä tai niiden kohtelusta ovat harvinaisia, ja erottuvat siksi muista kertomuksista. Tässä luvussa Miller ammentaa affektiteoriasta ja pohtii ruumiillista yhteiseloä. Hagiografisen aineiston taustalla on huomio eläimistä paratiisissa ja toiveesta löytää uudelleen tuo harmonia. Paratiisi ilman eläimiä olisi myös yksinkertaisesti epäaito. Erämaan eskatologinen näyttäjä luo intiimin tilan, jossa sen ihmiset ja villieläimet muodostavat suhteita, jotka ovat sekä intersubjektiveisia että herkistyneitä ja sitoutuneita. Eläinten puhumattomuus ei Millerin analyysissä korosta ihmisen ja eläimen eroa, vaan syventää niiden yhteyttä. Monet tässä luvussa käsitellyt kertomukset voidaan nähdä, kuten Miller esittää, antroposentrisen retoriikan implisiittisenä torjuntana.

Viimeinen pääluke ammentaa teoreettisesti uusmaterialismista. Luvussa huomion keskipisteessä ovat kaikkein pienimmät: madot, sammakot, kärpässet ja hyttysset, joista kirjoitetaan sekä teologisen ihmetyksen että moraalisen inhon vallassa. Myös mehiläisiin palataan – nyt neitsyyden soteriologisena

kuvana. Aineiston muodostaa valikoima patristisia tekstejä sekä hagiografista kirjallisuutta, kuten kertomus Simeon Styliitasta. Luku avartaa varmasti monen käsitystä kristillisestä eläinsymboliikasta, mutta on myös teoreettisesti ansiokas.

Kokonaisuutena Millerin tutkimus on tasapainoinen, teoreettisesti kunnianhimoinen ja se onnistuu esittämään tuoreita luentoja. Se myös kokoaa materiaalia yhteen ”zoologisen imaginaation” käsitteen alle luoden innoittavan katsauksen varhaiskristillisessä kirjallisuudessa esiintyvään pohdintaan ihmisen ja eläinten suhteesta. Tutkimus ei ole kaiken kattava, ja se esimerkiksi rajautuu selkeästi kristilliseen aineistoon. Miller tarjoaakin tutkimuksensa ennen kaikkea puheenvuoroksi kriittisen eläintutkimuksen ja antiikintutkimuksen leikkauspisteessä, tarjoten nähdäkseen ansiokkaan panoksen molemmille aloille. Tyhjentävään esitykseen pyrkiminen olisikin jälleen kerran hallintaa korostavan ihmiskäsityksen mukaista. Näenkin itse Millerin tutkimuksen keskeisimpänä puutteena sen, ettei sukupuoli ja sukupuoliero nouse keskusteluun, vaan ihmistä käsitellään jokseenkin näennäisen neutraalisti miehenä – tähän on sisäänrakennettuna myös antropalkuisessa käsitteistöissä – vaikka eläimen geneeriseen yksikköön on kiinnitetty huomiota. Tämä ei kuitenkaan ole raskauttavaa, vaan voi olla seuraava puheenvuoro niissä pohdintoissa, joihin Miller meitä kutsuu.

Vilja Alanko, TM
Eksegetiikan ja
sukupuolentutkimuksen
tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto